

Preživjeli smo – uspomene i sjećanja

Sažetak: Podijeljeni u manje grupe, učenici čitaju isječke iz dnevnika iz kolekcije Muzeja ratnog djetinjstva i prepoznaju životne uslove u kojima su živjela djeca u ratu, njihovo mentalno stanje, osjećanja i emocije, kao i dijelove teksta koji na njih ostavljaju poseban utisak. Na kraju, diskutuju o različitostima i sličnostima između različitih isječaka iz dnevnika.

Glavna starosna grupa

13-14

Potrebno vrijeme

2 x 45 min.

Potrebni materijali:

Fotografije, kopije isječaka iz dnevnika

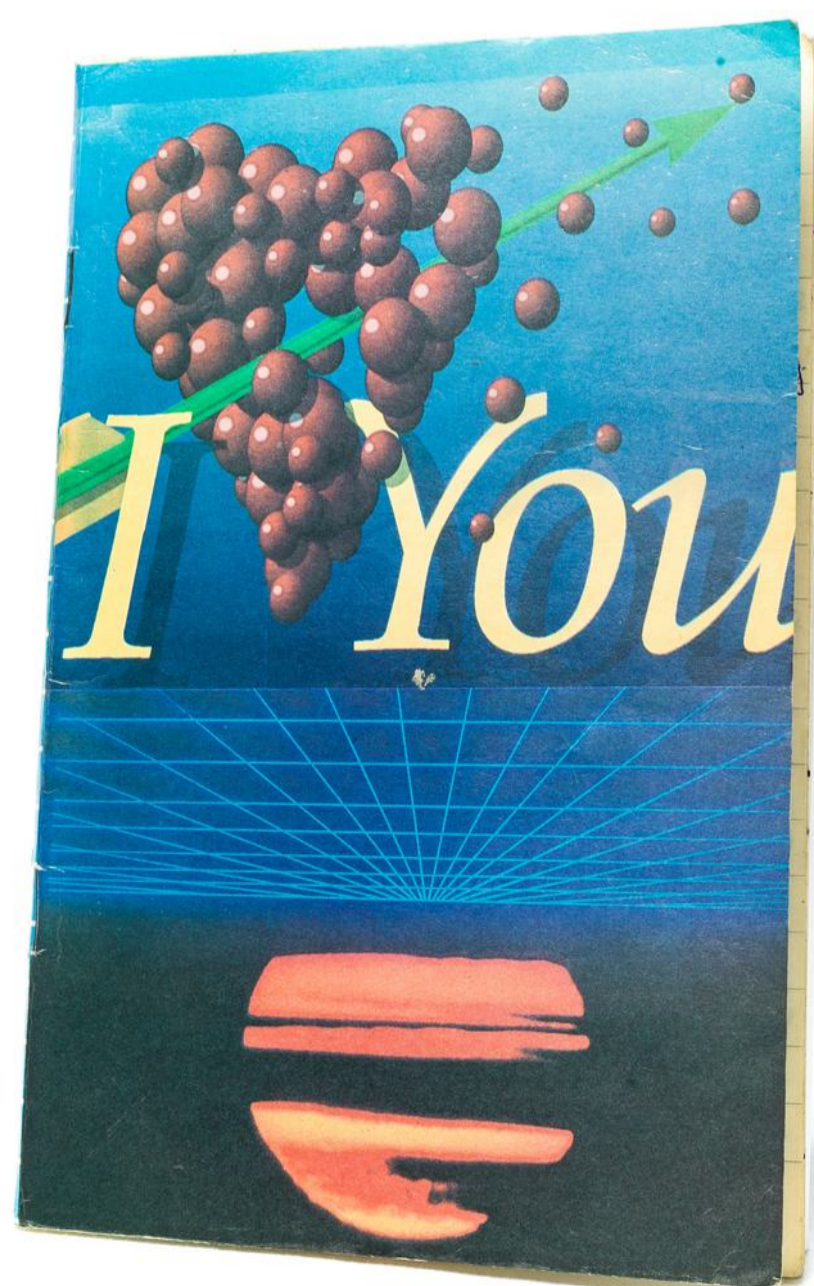

Ciljevi

- Upoznati učenike sa životnim uslovima tokom rata.
- Izvući zaključke bazirane na tekstu isječaka iz dnevnika i razumijeti uzročno-posljedične odnose.
- Izraziti lične stavove
- Učiti od vršnjaka.
- Razvijati empatiju.
- Razumijeti pojam propaganda i prepoznati mehanizme propagande.

Resursi

Isječci iz dnevnika iz kolekcije Muzeja ratnog djetinjstva za printanje dostupni su u **Dodatku 1** ovog plana aktivnosti.

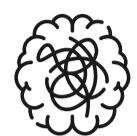

KATEGORIJE

Teme

Djetinjstvo u ratu / ratna svakodnevnica

Emocije i osjećanja

Tuga, gubitak, otpornost

Tipovi predmeta

Dnevnici

Metodologije

Diskusije, rad u malim grupama

Kratki uvod

Učenici trebaju shvatiti da ljude treba razlikovati na osnovu njihove dobrote, osobina, ili poštovanja koje pokažu prema nama. Trebali bi shvatiti da ne treba suditi ljudima na osnovu njihove rase, nacionalnosti, spola ili bilo koje druge pripadnosti, i da se uvijek trebaju truditi da upoznaju karakter osoba i na osnovu njega njegovati međuljudske odnose. Trebali bi naučiti da se preispituju i da, ukoliko su u dilemi, razmišljaju kritički. Da bi razvili i primijenili kritičko mišljenje, učenici moraju imati dovoljno informacija o određenom događaju i to je jedan od razloga zašto bi trebalo realizovati ovu vrstu aktivnosti.

Pripremni rad nastavnika/ice ili edukatora/ice

Nastavnik/ica ili edukator/ica printa materijal potreban za rad na času (isječke iz dnevnika), priprema uputstva na osnovu kojih će učenici obrađivati gradivo na času, dijeli materijale i informiše učenike unaprijed u kojoj grupi će raditi da tokom samog časa ne bi trošili dodatno vrijeme za dijeljenje materijala i organizaciju.

Aktivnosti

Prvi korak

Nastavnik/ica ili edukator/ica dijeli učenike u četiri jednake grupe, a zatim se zajedno prisjećaju priča ljudske patnje u Drugom svjetskom ratu čitajući tekst Moshea Flinkea o filmovima koje karakteriše antisemitska propaganda a koji je dostupan [ovdje](#).¹ Zatim, kao uvod u temu kojom će se baviti, nastavnik/ica ili edukator/ica na osnovu teksta započinje diskusiju sa učenicima o propagandi u stvarnom životu.

Nastavnik/ica ili edukator/ica vodi diskusiju postavljajući sljedeća pitanja:

- 1 Ko širi propagandu i zašto?
- 2 Ko su ljudi kojima se ovo dešava, da li je moguće da su zaista onakvi kakvi su prikazani u ovom tekstu, jesu li oni nešto krivi?
- 3 Koje bi mogle biti posljedice ovakve propagande?

(Nastavnik/ica ili edukator/ica zapisuje odgovore učenika na posljednje pitanje na tabli.)

Drugi korak

Nastavnik/ica ili edukator/ica dijeli odštampane dnevničke isječke dostupne u verziji za printanje u Dodatku 1 učenicima koji su prethodno podijeljeni u četiri grupe, i objašnjava im kako da obrađuju materijal. Učenici bi trebali podvući riječi ili rečenice koje govore o životnim uslovima, podvući riječi ili rečenice koje izražavaju određena osjećanja ili stanja osoba, i podvući one dijelove teksta (riječi ili rečenice) koji su ostavili poseban utisak na njih lično (na kraju, učenici objašnjavaju zašto je određeni dio dnevnika ostavio poseban utisak na njih).

Na osnovu isječaka iz dnevnika učenici uče o životu djece tokom rata:

- **Grupa 1:** Isječci iz Arminog dnevnika
- **Grupa 2:** Isječci iz Dženitinog dnevnika
- **Grupa 3:** Isječci iz Mirsadinog dnevnika
- **Grupa 4:** Isječci iz Nađinog, Assilinog i Hadilinog dnevnika

Učenici imaju oko 20 minuta da prođu kroz materijale i jedni s drugima podijele koji su dijelovi bili posebno interesantni za njih lično i zašto.

Treći korak

Nastavnik/ica ili edukator/ica crta na tabli tabelu u koju svaka grupa upisuje podatke, kratki opis podvučenih dijelova iz dnevnika ili ključne riječi koje opisuju uslove života djece ili njihova osećanja, na primjer: osjećaju se tužno, uplašeno...

Nakon popunjavanja tabele, nastavnik/ica ili edukator/ica čita sa učenicima različite emocije koje su oni prepoznali u dnevnicima i pita učenike da li su našli nadu u dnevnicima koje su čitali (tj. da li djeca u dnevnicima vide nadu da će sve jednog dana proći, vide li nadu u bolje i ljepše sutra).

¹ Tekstu možete pristupiti na: https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%203814.pdf (pristupljeno: 16. 7. 2024. 12.26)

Zatim nastavnik/ica ili edukator/ica postavlja nekoliko pitanja za refleksiju:

- 1 Postoje li sličnosti i razlike u dnevničkim isječcima koje ste pročitali? Ako da, koje?
- 2 Koja je odgovornost pojedinaca, a koja društva u očuvanju i njegovanju ljudskih prava i slobode? (Ako učenici ne znaju koja su neka od osnovnih ljudskih prava i sloboda, mogu istražiti više o tome na internetu tokom 10 minuta, a zatim razgovarajte o ovom pitanju.)

Primjer tabele za popunjavanje informacija nakon grupnog rada (verzija za printanje je dostupna u Dodatku 2 ovog plana aktivnosti):

GRUPA	ŽIVOTNI USLOVI	OSJEĆANJA/STANJA
Grupa 1: Amra		
Grupa 2: Dženita		
Grupa 3: Mirsada		
Grupa 4: Nađa, Assil, Halid		

Moguće dodatne aktivnosti

Prva grupa

Ova grupa ima zadatak da pronađe svjedočanstva ljudi u svojoj zajednici. Učenici treba da razgovaraju sa članovima svoje porodice ili komšijama i da ih pitaju da li oni lično imaju neka svjedočanstva o ratu, ili da li poznaju nekoga ko je učestvovao u ratnim događajima i da zabilježe njihove priče i sjećanja.

Druga grupa

Ova grupa ima zadatak da istraži da li na teritoriji opštine/grada u kojem oni žive postoji spomenik ili ulica posvećena žrtvama ratova 90-ih sa prostora bivše Jugoslavije, ili spomenik iz rata/sukoba iz nekog drugog vremenskog perioda.

Treća grupa

Ova grupa ima zadatak da pronađe priču o nevidljivim herojima – običnim ljudima koji su pomogli svojim komšijama, prijateljima, ili strancima tokom rata.

Četvrta grupa

Ova grupa ima zadatak da napiše sastav na temu "Mi i oni" ili "Život rođen iz pepela".

DODATAK 1

Arma, 1978., Bosna i Hercegovina

19. 2. 1992.

(...)

Stvari se zakuhavaju pred referendum. Vojska je došla u Bosanski Brod.

(...)

Tata kaže da se sprema 3. balkanski rat. Bilo šta bilo, ja ću biti ono što želim: vitka, mlada i lijepa književnica.

2. 3. 1992.

(...)

Jutros su na svim ključnim mjestima postavljene barikade. Tata kaže da smo opasani sa svih mjesta. Sinoć se je čula rafalna paljba. Tata kaže da je grovalo. Niko nije otišao u školu ni na posao. Jutros sam zvala drugove i drugarice i svi smo bili zbunjeni. Tata je otišao da kupi raznih stvari. Ko zna koliko ćemo ostati u kućama.

(...)

A gdje je moja rodbina i prijatelji? Šta sad rade Tanja i Alisa. Hoćemo li kad sve ovo prođe opet biti drugarice?

1. 4. 1992.

(...)

Tata je danas rekao za ručkom da je vojska raspustila vojnike i rekla da se dobrovoljci vrate. To bi značilo početak novog rata. Mama je rekla da će kupiti 10 konzervi gulaša. Nana i tetka su rekle da one imaju naftu, lampu i plin. Očekuje se početak rata 6. aprila jer će tada biti proglašena suverenost.

(...)

5. 4. 1992.

Jučer je bio Bajram. Sva muslimanska djeca su izašla okupana, sređena i vesela. Dobili su novac prema običaju. Behka i Zehra su dobile lasteksice, po dvije suknje i po majicu. Kristina (koja inače nije muslimanka) čestitala je praznik Aliji Izetbegoviću i dobila 1000 dinara. Išli smo kod nane.

14. 12. 1992.

Ovih dana sve više mislim o Vladimiru. Ne znam zbog čega ali sve više imam utisak da me njegove oči prate kud god da krenem, šta god da radim, i da je to strašno važno. Bože da li ja to ludim?

(...)

Ja sam sve što donosi prva ljubav već doživjela, isplakala prve suze i sve mi je ovo pomalo poznato ali i ogavno u isti mah. Ja ne smijem da ga volim jer ja sam voljela mnogo puta, ne smijem mu dati svoje srce jer dala sam ga Arminu, bila bi to izdaja. Najljepše mi je kad pišem i čitam jer samo tada ne mislim o njemu. Mislim da sam na putu rata između srca i mozga a srce je jače. O, ludo srce, ludo srce!!!

29. 12. 1992.

(...)

Zar se sve ovo dogodilo u devet mjeseci? Moglo se je razblažiti u pet godina vojevanja ali ovim intenzitetom... Nikako ne izlazim. Cijeli stan premjestili smo u kuhinju i trpezariju, tu se umivamo i učimo i objeđujemo – sve.

Užasno je hladno u prostorijama koje ne grijemo. Moja jedina utjeha su knjige, slikanje i ono što pišem. Katkad odlutam u daljinu i sanjarim o vremenima koja će doći, a znam da je moj život apsolutno upropašten ako ostanem ovdje. Samo ako odem, samo ako odem u inostranstvo. Svi mladi naraštaji žele to. A šta me veže za ovaj bivši grad?

Roditelji, tetka i nana i rodbina i ništa više. Ne postoje više Sarajevski behari – izloženi su, pepeo, sve je sami pepeo. Suze i pepeo!

Vode i struje nema a predviđaju da je neće biti do proljeća. Bistrički bunar ovaj kod pivare se zbog velike potrošnje zamutio, ljudi u dugačkim kolonama čekaju. Šta? Kap vode ili svoju granatu? Kao gladna pseta oblijeću Karitas, Merhamet i Dobrotvor. Srbi dobivaju pakete iz Dobrotvora, Hrvati ogromne pakete iz Karitasa, a Muslimani? Dobivaju i oni, ali samo oni koji su preko noći počeli napadati komuniste...

Dženita, r. 1976, Bosna i Hercegovina

2. mart 1992.

Zdravo Don,

danas je 2. mart 1992. Kakav užasan dan. Tokom 2 protekla dana ljudi iz moje republike su morali glasati povodom toga da li su oni za to da Bosna postane država ili ne.

Sve je bilo uredi do jutros. Sada je 7:30. Bojim se da su neki ljudi, koji nisu za to da Bosna postane država, počeli da prave probleme. Sa vremena na vrijeme se mogu čuti pucnjevi širom grada. Jedan čovjek je ubijen, a drugi ranjen. Priznajem da to nije mnogo kada se uporedi sa ubijenima i ranjenima u Hrvatskoj, ali ipak je to ljudski život. Ne može se izlaziti vani, niti gledati kroz prozor...

Nije toliko strašno kao što zvuči, jer ja sam izašla, morala sam kupiti nešto, ali može postati gore. Bojim se, šta ako... Ne, ne želim o tome da govorim. Sve će biti uredi. Ali u slučaju da ne bude, u slučaju da ne preživim (Bože ne dozvoli da se to desi) želim da znaš. Volim te svim srcem svojim!

Dženita

6. april, 1992

Zdravo Don,

kada sam ti zadnji put pisala, nisam rekla mnogo. Govorila sam nešto o snovima i o tome koliko te volim. Ali sada, Don, sada imam nešto ozbiljno da ti kažem. Rat je počeo u mojoj republici, to jeste u mom gradu. Grozno je. Mnogo ljudi je poginulo. Mnogo djece... Jučer su ljudi hodali ulicama našeg grada. Neki ljudi, neki maskirani ljudi su zapucali na njih. Bilo je užasno. Mnoštvo ljudi je otišlo u zgradu Skupštine i ostali su tamo čitavu noć, i dalje su tamo.

(...)

Ne mogu vjerovati da mi se ovo događa. Šta će se desiti sa mojim djetinjstvom. Znaš, Don, kad je neko, to jeste, kad su neki ljudi govorili o ratu, bojali su ga se, i mi smo to zvali "loši snovi". Govorili smo im "Nastavite sanjati" i zato su oni bili "loši sanjači". Ali sada... Bili su upravu. To je užasna stvar za saznati, ali istinito je! Za nas, za mlade ljude, ta ideja o ratu je bila ludost, ali sada, sada mi živimo tu ludost. Don, moli se BOGU da nas spase. Volim te.

Dženita

¹ Imajte na umu da je dnevnik pisan originalno na engleskom jeziku, koji nije maternji jezik vlasnice dnevnika, a ovo je prevod originalne verzije dnevnika na bosanski jezik.

Ponedjeljak, 8. jun, 1992.

Dragi Don,

evo me. Ja sam u podrumu dok "govorim" sa tobom! Zadnjih nekoliko dana je bilo užasno. Mnogo granata je palo i mogli smo vidjeti tamnu mrežu³ na nebu. Tama je obujmila sve, čak i našu nadu da ćemo preživjeti. Ne zna čovjek više u šta da vjeruje. Oprosti što ti nisam pisala tako dugo, ali Don, za to vrijeme sam tragala za sobom i svim onim protraćenim mjesecima. Bila sam samo dijete, i morala sam sačekati da odrastem da bih napisala bilo šta. Sada sam odrasla. Sada sam veliko dijete koja može raditi "sve" što poželi.

Pobjedila sam sve one "velike" ljude, ljude koji misle da su veliki i sada sam mnogo jača i mogu... Ubili su moje nade i moje iluzije magičnih snova, ubili su moju vjeru u život, ali sada mogu vidjeti da su pogriješili.

(...)

Sada sam veliko dijete i opet imam nadu, sanjam, i imam vjeru u ljude ponovo, a oni nemaju ništa jer nisu ništa... Sem prljave taštine...

Oni su samo životinje koje sebe nazivaju ljudima.

Ali sutra ćemo biti slobodni. Nastavit ćemo. Mi smo djeca ove DRŽAVE. Ponovno ćemo sebi prisvojiti dobra vremena. Vratićemo se tamo gdje smo počeli.

Dragi Don, ovo je samo dio, mali dio mojih učenja i mislim da ne moraš čuti više, jer je samo ovo dovoljno da me razumiješ.

Dženita

1 Nečitko napisano u originalnom tekstu. Pretpostavka je da je upotrijebljena riječ mreža.

Mirsada, r. 1977. Bosna i Hercegovina

23. 5. 1993, 12.00 h

Moja jedina utjeho,

gladna sam, Tijana, nemaš pojma koliko sam gladna. A niti imam a niti smijem uzeti da jedem. Ostao nam je još jedna sir kojeg već mažemo. Dina mi ne da da namažem. Hljeba smo dobila svega 3 a to je za nas malo. Ja šta radim jedem i to suh hljeb a sada ni to ne bih mogla.

(...)

Što se zaliha tiče više ničeg nemamo. Možda još 2 konzerve ribe, 1 konzervu buranije; šećera, brašna, ulja, vegete, paprika i tih sitnih začina nemamo već odavno. U kući imamo najviše germe. Ali, šta ćemo od germe. Ništa. Pisala sam ti ovo samo zato da, jednom, kada sve ovo prođe da se sjetim da sam ovog 23. 5. '93. bila toliko gladna."

16. 6. 1993. 14.35 h

Tijana,

nešto pričaju ljudi, koji slušaju vijesti, da će u petak u 12 h biti potpisan mirovni sporazum. Daj Bože da bude tako. Nakon, ne znam koliko dana, oprala sam kosu danas. Ali kišnicom, jer nam voda još nije došla. A plin je došao i telefoni su proradili. Humanitarnu nismo dobili još.

Četvrtak, 22. juli 1993. 11.20 h

Tijana,

da kažem da smo svi dobro, nismo. Hljeba nemamo. Edina nam je donijela 1-2 kg brašna, ali to se brzo troši jer petero je nas. Ferid se užasno promijenio. Nije to onaj isti čovjek od prije godinu-dvije koji se znao i našaliti... Sada je on zaokupiran problemima i dugovima. Od jednog čovjeka je pozajmljivao pare (DM) da bi nas mogao prehraniti a sad nema odakle da vrati. A Dina, moja mama, smršala je jedno 30 kg. Samo leti na sve strane da opere, da skuha, da donese vodu... Ja pomažem koliko mogu, npr. odem na vodu, nekad nešto i operem, al' da skuham ona ne da.

(...)

Ponekad tako nakon skromnog ručka odem u sobu i počnem plakati, čudeći se šta smo dočekali. A kada odem onoj tamo kući i pogledam onaj sto gdje sam tako mrzovoljno pisala zadaću, sto na kojem smo toliko puta jeli, jeli jelo, pravo jelo i pite, paprike, pile, meso... Kolače, kolu, sokove, bombone, čokolade, keksove... A sada na tom stolu nema ništa osim jednog, od stajanja požutjelog stoljnjaka... I krivo mi je što onda kada sam mogla i nisam uživala. Kako bih voljela da se sve ovo završi, da opet živimo kao prije, nikako drugačije, nego baš kao prije. Tako često mi suze ispune lice a tako jako me peku i bole. Zašto se sve ovo moralo desiti.

(...)

Kada će sve ovo prestati? Toliko čeznem za onom mojom kućom jer, kakva god da je, ona je MOJA! Zašto sam za samo godinu dana tako brzo ostarjela. ZAŠTO? I kada se sve ovo, akobogda, završi biće nam teško. Možda će ti izgledati glupo, smiješno ono što ću ti reći ali ja tražim zaposlenje. Bilo kakvo. Ali ništa.

Petak, 6. avgust 1993. 15 h

Tijana, sjećaš li se možda kada sam ti, tamo neke '90. god, pisala kako nam je divno bilo taj dan, tog 20. 10. '90, kada je mom tati bio rođendan. Kako smo se samo divno proveli. Pa, kada zažmirim i pokušam da se prisjetim nekog trenutka iz mog djetinjstva, uvijek mi u sjećanje dođe, tamo neka ni sama ne znam koja godina, kada sam bila mala, sa jedno 9-10 god. kada me je tata "krkače" nosio od ove majke do kuće... Kako nam je nekad divno bilo...

(...)

Od sada mi je stalo samo da ostanemo živi i zdravi, da se rat što prije završi."

Assil, r. 2005. Sirija

(...)

U mom selu je zrak lagan, i drveće pleše uz njegov ritam. Miris zemlje dira u dušu i seže sve do zalaska sunca, prenoseći priče i stvari. Ostavila sam svoj jastuk. Da, svoj plavi jastuk. Nekada bih tim jastukom rastjerala umor neprekidne igre, ali se onda desio 27. 7. 2012. godine.

Možda bi se neki iznenadili što nisam nostalgična ni za čim iz svog sela osim za svojim plavim jastukom. Neki ljudi bi pomislili da mi nedostaju djedova kuća i moji školski prijatelji. Žao mi je, ali vas moram razočarati. Ono što mi najviše nedostaje je moj plavi jastuk jer je to jedina stvar koja bi mi mogla pomoći da se osjećam sigurno u izbjeglištvu...¹

1 Samo jedna stranica je sačuvana iz ovog dnevnika, nije obilježena datumom pisanja.

Hadil, r. 2007. Sirija

(...)

Moja žuta lutka se zove Hadil. Ona je ustvari Teletabis, i izgleda baš kao ja. Hadil se još uvijek nalazi u mojoj kući u Siriji. Često je vidim u svojim snovima. Slike s njenim likom se smjenjuju: odjednom vidim svoju kuću u kojoj se ona nalazi i kuća biva bombardovana. Zamišljam Hadil ispod ruševina. Ipak, ono što najčešće zamišljam je da se kuća nije srušila i zatrpala moju lutku, da je ona na sigurnom. Voljela bih da se tamo nalazi neko ko bi se o njoj brinuo.¹

¹ Samo jedna stranica je sačuvana iz ovog dnevnika, nije obilježena datumom pisanja.

Nada, 1978. Bosna i Hercegovina

Utorak, 26. 1. 1993. god, Trpanj

Dan bez-veze. I ovdje je postalo glupo. u Koloniji dok sam bila išlo mi se u Trpanj, a sada mi se vraća u Koloniju, iako je tamo rat.

Četvrtak, 11.3.1993. god, Trpanj

Naveče su došli Nevena, Gordana i Rijo. Nakon skoro godinu dana vidjela sam svoju dragu rođicu Nevenu. Rijo mi je donio pismo od Amre, Elze i Maše. Najviše me je obradovalo Amrino u kojem mi je pisala za Zeku da stalno pita za mene i za Damira, kako hoće da se vrati u Sokoloviće i da me pozdravlja - opet me ufatilo - HOĆU U SOKOLOVIĆE. Naveče smo dugo pričali i čitali pisma.

Subota, 27. 3. 1993. god, Trpanj

Još ujutro me je mama oneraspoložila rekavši da je Joško Alemu rekao kao: "bojim se da mi ne moradnemo zapucati na vas" – kao Hrvati na Muslimane, i da bježimo odavde što prije – to je kao njegov savjet. Definitivno su mama i Alem odlučili da idemo u Tursku. Grozno se osjećam, cijeli dan sam neraspoločena.

Četvrtak, 15. 4. 1993. god, Trpanj

Šta će biti sa nama? Hoćemo li se vratiti u Sarajevo? Kada će se završiti rat?... Sve mi se sastalo da mi se plače.

(...)

Rezala sam novine i lijepila o mojoj dragoj BiH. Sada stvarno znam da je 100000 puta bolje biti u Sokolovićima, tj. u Sarajevu, tj. BiH uprkos granatama, nego u izbjeglištvu u tuđoj zemlji.

Vratite me u SARAJEVO, ali slobodno SARAJEVO. Kasno naveče sam plakala jer sve mi se skupilo a još mama i Alem su pričali cijelo vrijeme o odlasku još dalje u Tursku. Zbog plakanja su se na mene derali Alem i mama.

Utorak, 25. 5. 1993. god, Trpanj

Noćas se desilo čudo. U sred noći sam se probudila sasvim slučajno kad na radio BiH (inače nama radio BiH radi i noć i dan - kada ima struje) tata pozdravlja nas iz Sokolovića, svi su dobro i dao nam telefon da ga nekako nazovemo. To je bila velika sreća, slučajnost, Božja volja ili instinkt da se probudim baš tada. Bila sam happy.

Četvrtak, 27.5.1993. god, Trpanj

Otišla sam kod Bore-radioamatera gdje je bila mama. imao je vezu sa Sarajevom i poslali smo poruku tati da idemo u Tursku. Onaj telefon ali amater iz Sarajeva nije mogao da dobije Hrasnicu i tata nije čuo poruku.

Utorak, 31. 8. 1993. god

Ispred mene zalazi sunce, posljednje u Hrvatskoj, nadam se ne i "zadnje". Još malo parim oči plavim Jadranom, a onda ću se polako udaljavati od njega. OVO MORE JE PREDIVNO, upravo ga gledam kroz prozor. Malo mi je lakše jer maloprije sam se gušila u suzama, gledajući more. Jako mi je teško, još jedan teški trenutak, jedan od mnogih u mom životu.

DODATAK 2

GRUPA	ŽIVOTNI USLOVI	OSJEĆANJA/STANJA
Gropa 1: Amra		
Gropa 2: Dženita		
Gropa 3: Mirsada		
Gropa 4: Nađa, Assil, Halid		